

دل‌بستگی متقابل
خیابان‌ها و کتاب‌ها
محمود منعی   تهران بزره

در حوزه نشر و چاپ کتاب نیز مانند بسیاری از مشاغل، کنافروشی‌هایی در تهران شکل گرفتند که در حوزه‌های تخصصی کتاب عرضه می‌کردند. بنابراین اگر کسی به‌ندلانی کتابی خاص در حوزه تاریخ، فلسفه، ادبیات، عرفان، مذهب… می‌گشت باید به ناشران اختصاصی این حوزه و یا راسته‌ای که کتاب‌هایی خاص می‌فروختند مراجعه می‌کرد.وقتی کوچه حاج‌آبایپ به راسته کنافروش‌ها تبدیل شد، از آغاز به حوزه تخصصی فعالیت کنافروشی‌ها و ناشران کتاب‌های جزوی و مذهبی بدل شد و امروز نیز یکی از قطب‌های توزیع و فروش کتاب‌های حـوزوی، مذهبی و علوم عربی و اسلامی به شمار می‌رود. در این راسته ناشران مختلفی چون انتشارات باقر العلوم، محمد، هدقان، اسماعیلیان و… فعال هستند.

تهیة کتاب در حوزه فلسفه و حکمت نیز راسته و مکان‌های مشخصی دارد. علاوه بر اینکه انجمن فلسفه و حکمت در چهارراه امیراکرم دفتر و کنافروشی دارد، ناشران تخصصی این رشته در خیابان ابورحان فعالیت می‌کنند. یکی از برجسته‌ترین ناشران تخصصی این حوزه انتشارات حکمت‌است که علاوه بر فروش کتاب، کلاس‌ها و جلساتی برای دوستداران فلسفه بر گزار می‌کند.علاقه‌مندان به حوزه عرفان و تصوف در تهران نیز از دیرباز کتاب‌های مورد علاقه خود را از انتشارات مولی که از دهه ۵۰در خیابان انقلاب فعالیت می‌کند تهیه می‌کنند.علاوه بر کنافروشی‌ها و انتشاراتی‌های خیابان انقلاب، سال‌هاست چند کنافروشی در خیابان کریمخان به پاتوق کتاب‌بازهای تهران تبدیل شده‌است. به‌عنوان مثال، انتشارات گویا که یکی از نخستین کنافروشی‌های این راسته را تأسیس کرد به‌صورت تخصصی در حوزه چاپ و نشر کتاب‌های جزوی، دینی، ادبی و تاریخی با رویکرد هنری فعالیت می‌کند و به پاتوق علاقه‌مندان به این آثار فاخر تبدیل شده‌است.

برای علاقه‌مندان به مطالعه کتاب‌های تخصصی حوزه علوم قرآنی و حدیث راسته کنافروشی‌های خیابان انقلاب در حوالی خیابان وصال شیرازی و به‌ویژه کنافروشی بوستان کتاب یکی از بهترین گزینه‌های موجود است. این کنافروشی به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم تعلق دارد و با انتشار بیش از ۷هزار و ۷۰۰ عنوان کتاب یکی از موفق‌ترین ناشران پس از انقلاب در حوزه‌های تاریخ، فلسفه و عرفان به شمار می‌رود. کتاب‌های درسی و دانشگاهی را نیز باید در راسته کنافروشی‌های خیابان انقلاب پیدا کرد. در این حوزه نیز انتشارات سمت که پیش‌تر در خیابان ابورحان فعالیت می‌کرد و به تازگی به بازار کتاب فروزنده در خیابان انقلاب نقل مکان کرده‌است با پاتوق‌های اصلی دانشجویان و پژوهشگران محسوب می‌شود. همچنین مجموعه انتشارات ادبی – تاریخی موقوفات دکتر محمود افشار یزدی که براساس وقف‌نامه موقوفه به حمایت از آثار فاخر تاریخی، ادبی، فرهنگی و اجتماعی ایران می‌پردازد از ناشران برجسته‌ای است که از دیرباز گزینۀ اصلی محققان و پژوهشگران کپنه کار حوزه تاریخ و ادبیات به‌شمار می‌رود.

برخی مشاهیر پایتخت صاحب کتابخانه‌های پر و بمبلی بودند که به‌عنوان میراث ماندگار از آنها به یادگار مانده است. سیدمحمود طالقانی یکی از افراد مشهور است که کتابخانه ۳۳هزار جلدی‌اش در خیابان هدایت هنوز هم مورد استفاده پژوهشگران و عموم مردم قرار می‌گیرد. کتابخانه

شخصی سیدجلال‌الدین تهرانی در سه‌راه امین حضور با ۱۰ هزار جلد کتاب چاپی و ده‌ها جلد نسخه خطی و کتابخانه ۲۵هزار جلدی سیدمحمد محیط طباطبایی که روبه‌روی ساختمان مجلس واقع شده یا کتابخانه ۵۰هزار جلدی یحیی مهدوی، فرزند حاج‌محمدحسین امین‌الضرب، تاجر

مشهورترین کتابخانه دارهای تهران

مشهور دوره قاجار، در همین ردیف قرار دارند. عبدالله انوار، تهران شناس معاصر، یکی دیگر از کنلخانه‌دارهای مشهور است. کتابخانه آیت‌الله حکیم در محله حصار بوعلی، کتابخانه علامه جعفری در خیابان آیت‌الله کاشانی و کتابخانه عطار دی در محله دربند هم جزو کتابخانه‌های مشاهیر به‌شمار می‌روند.

۲۰۰سال پیش در تهران خبری از چاپخانه نبود

اما نخستین کتاب‌ها از کی، در کجای شهر

و توسط چه کسانی منتشر شد؟

تولّد کتاب در پایتخت

ماجرای چاپ کتاب و رواج کتابخوانی در پایتخت تاریخچه پیچیده و پنهانی ندارد. قصه از دوره قاجار شروع می‌شود. به‌عبارت‌نی، وقتی قرائتخانه‌ها در تهران تأسیس شد، اهالی پایتخت آرام آرام با پدیده‌ای به نام کتاب انس گرفتند و خیلی از اتفاقات حوزه کتاب برای نخستین‌بار در همان برهه تاریخی رخ داد که تا دوره معاصر ادامه داشته است. این روند از شروع به‌کار نخستین چاپخانه سربی و ساخت قرائتخانه‌ها در تهران شروع شده و با گذشت بیش از یک قرن به ساخت مجموعه‌های کم‌ظئیری ی مثل باغ کتاب و شهر کتاب رسیده است.

بزرگ‌ترین واقف‌کتاب

نام: حاج‌حسین ملک
منطقه: ۱۲
نشانی: باغ‌ملی

حاج‌حسین ملک به‌عنوان بزرگ‌ترین واقف تهران شناخته می‌شود و موقوفات بسیاری به نام او ثبت شده، اما کتابخانه پروپیمانی که در سال ۱۲۱۶وَقف آستان قدس رضوی کرد از همه بالزش تراست. کتابخانه معروف ملک مملو از نسخ خطی و کمپای است و برای همه محققان و پژوهشگران مرجعی قابل اعتماد به‌حساب می‌آید. قیمت این کتابخانه به سال ۱۲۷۸ شمسی برمی‌گردد و برخی کتاب‌ها و نسخه‌های خطی آن در هیچ کتابخانه دیگری یافت نمی‌شود. به همین دلیل بسیاری از مقالات پژوهشی بااستناد به نسخه‌های خطی و کتاب‌های قدیمی و نایاب کتابخانه ملک نوشته می‌شود. این کتابخانه که در دل موزه ملک واقع شده بیش از ۰۰۰ هزار جلد کتاب چاپی و ۱۹ هزار عنوان نسخه خطی دارد و یکی از مجموعه بزرگ نسخه‌های خطی ایران به‌حساب می‌آید.

مشهورترین کنافروشی شمیران

نام: فردوسی
منطقه: یک
نشانی: خیابان آیت‌الله ملکی

محمدعلی نودهی راد سال ۱۳۳۸ از خوانسار راهی تهران شد. کار در مشهورترین انتشارات تهران و چند کنافروشی موجب شد تا او با تجربه‌ای که کسب کرده بود در شمال تهران کنافروشی راه‌اندازی کند. نصرالله حسدادی، تهران بزره، می‌گوید: «مرحوم نودهی، تجربه کار در انتشارات امیرکبیر را داشت. او سال ۱۳۴۰ یک کنافروشی در نزدیک بیمارستان تجریش راه‌اندازی کرد و وقتی این کنافروشی در طرح توسعه بیمارستان تجریش قرار گرفت، سال ۱۳۵۵ به‌صورت مستقل کنافروشی فردوسی را در ابتدای خیابان سعدآباد قدیم و آیت‌الله ملکی فعلی راه‌انداخت.» مهدی نودهی راد، فرزند مرحوم محمدعلی نودهی راد تا یک سال و نیم پیش با همه سختی‌های این کنافروشی را اداره کرد و راه پندر را ادامه داد اما در نهایت بازار کساد کتاب موجب شد تا کر که مشهورترین کنافروشی تجریش پایین کشیده شود و این مکان فرهنگی به یک‌اغذیه‌فروشی واگذار شود.

نیم‌قرن کتابداری رکورد منحصربه‌فرد پوراندخت سلطانی، یکی از پایه‌گذاران علوم کتابداری، است. او در انگلستان تحصیل کرده بود و در بازگشت به ایران ابتدا در کتابخانه بانک مرکزی مشغول به کار شد و به واسطه شیوه‌های نوینی را طبقه‌بندی کتاب و حفظ میراث

نخستین بانوی کتابدار ایران

همین خاطر لقب «مادر کتابداری ایران» را به او داده‌اند. نخستین بانوی کتابدار تهران یکی از کسانی بود که مسلح علمی و فنی بزرگ‌ترین کتابخانه ایران را از تقا داد و شیوه‌های نوین طبقه‌بندی کتاب، اسناد و مدارک و اصول حفظ میراث مکتوب ایران را در تهران ابلاغ کرد.

سازنده قفسه‌زیبای کتابخانه‌ها

نام: احمد تیموری

منطقه: یک

نشانی: تجریش

پدرش در حرفه «خرپاکوبی» یا همان ساخت‌وساز شیروانی مهارت داشت و احمد تیموری هم کار نجاری را در کنار پدر شروع کرد و او بعدها مغازه نجاری خود در بازار تجریش را دایر کرد. نام حاج‌احمد تیموری برای افرادی که با کتابخانه و کنافروشی سرو کار دارند یادآور مردی است که تمام ذوق و مهارتش را در ساخت قفسه‌های چوبی کتابخانه به‌کار گرفت. مرحوم تیموری متولد سال ۱۳۰۰ بود و بعد از مهارت در نجاری، در سال‌های ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۰ به‌تدریج وارد کار کتابخانه‌سازی شد و در مدت زمان کوتاهی با ساخت کتابخانه‌های دانشگاه‌های تهران، اهواز، کرمان، اصفهان، مشهد و… به شهرت فراوان رسید. محمد تیموری، فرزند مرحوم حاج‌احمد، می‌گوید: «پدرم با مهارتی که داشت جاکارت چوبی برای کتابخانه‌ها ساخت که کم‌هزینه‌تر بود و به‌دلیل چوبی و متناسب‌بودن با قفسه‌های کتابخانه خیلی زود جایگزین جاکار تی فلزی آمریکایی شد»

نخستین فروشگاه زنجیره‌ای کتاب

نام: شهر کتاب

منطقه: ۷

نشانی: خیابان شریعتی، نبش کوچه کلاته

تا قبل از افتتاح رسمی شهر کتاب در سال ۱۳۷۵، تهرانی‌ها برای خرید کتاب‌های خارجی باید یک سال صبر می‌کردند تا مودع برایی نمایگاه بین‌المللی کتاب برسد. با شروع به‌کار شهر کتاب و افتتاح شهر کتاب مرکزی در خیابان شریعتی تهران، ورق به نفع کتابخوان‌ها برگشت. شهر کتاب به‌عنوان یک مجموعه فروشگاهی کتاب، متولی قانونی واردات کتاب است و کتاب‌های خارجی را در سراسر سال و به‌طور مستمر در دسترس علاقه‌مندان به کتاب قرار می‌دهد. شهر کتاب هم‌اکنون ۳شعبه در تهران دارد اما شهر کتاب مرکزی جایز برای یافتن انواع کتاب‌های خارجی به‌خصوص کتاب‌های انگلیسی، آلمانی و فرانسوی است و رونق بیشتری دارد. شهر کتاب، نخستین فروشگاه زنجیره‌ای کتاب است که با مساعدت شهرداری تهران فعالیتش را شروع کرد و هم‌اکنون عرضه محصولات فرهنگی ۱۲۵۰ اثر و تولیدکنندگی محصولات فرهنگی را بر عهده دارد.

نخستین کتابخانه عمومی ویژه کودک

نام: هدهد سفید

منطقه: ۷

نشانی: سیدخندان، بوستان رسالت

تا یک سال قبل، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به‌عنوان تنها مرجعی که به شکوفایی استعداد کودکان و نوجوان کمک می‌کند شناخته می‌شد، اما کودکان و نوجوانان تهرانی حالا صاحب تشکیلات تازمانی به نام کتابخانه عمومی «هدهدسفید» شده‌اند. این کتابخانه مهرماه سال قبل و باهدف علاقه‌مندکردن کودکان و نوجوانان تهرانی به مقوله کتاب و کتابخوانی به‌طور رسمی افتتاح شد. کتابخانه هدهد سفید همان کتابخانه عمومی رسالت است که بازسازی شده و حالا به‌عنوان نخستین کتابخانه عمومی ویژه کودک که به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور وابسته است، شناخته می‌شود. در کتابخانه هدهد سفید همه تازه‌های نشر حوزه کودک و نوجوان به‌طور مستمر عرضه می‌شود. این کتابخانه ۲۴۰ مترمربع مساحت دارد و در دل بوستان رسالت در شرق تهران واقع شده است.

معروف‌ترین مکان برای اهدای کتاب

نام: مسجد جامع بازار

منطقه: ۱۲

نشانی: خیابان ۱۵ خرداد، نرسیده به پامنار

سنت وقف کتاب از دوره قاجار در تهران رواج پیدا کرد. در آن دوره تاریخی که هنوز قرائتخانه‌های زیادی در تهران تأسیس نشده بود، مردم برای مطالعه به سکوت و آرامش صحن مساجد پناه می‌بردند و از همان موقع ایده ساخت کتابخانه در مساجد تهران شکل گرفت. تهرانی‌ها که برای مطالعه به مساجد می‌رفتند آرام آرام نیاز همشهری‌ها را به کتاب، به‌خصوص کتاب‌های کمپای، احساس کردند و از همان موقع تصمیم گرفتند کتاب‌باشان را وقف مساجد کنند. بعد از مدتی اعضای هیأت امانا و بابیان مساجد هم به نهضت اهدای کتاب به کتابخانه مساجد پیوستند و مسجد جامع بازار نقطه شروع این ماجراها بود. کتابخانه چهل ستون مسجد جامع که توسط مرحوم حاج اسماعیل مرشدی ساخته شد حدود ۲۶هزار جلد کتاب اهدایی دارد که با احتساب عناوین تکراری به ۳۰ هزار جلد می‌رسد.

■ سه‌شنبه ■ ۲۳ آبان ۱۴۰۲ ■ شماره ۲۸ ■ صفحه ۵ و ۴

روایتی از کتابخانه‌های

بزرگان پایتخت

فاطمه حسن پور

مدیر مجتعه فرهنگی و هنری پور

تهران میزبان کتابخانه‌های کوچک و بزرگی است که در محله‌ها و کوچه‌پس‌کوچه‌هایش میزبان علاقه‌مندان به کتاب و کتابخوانی است. کتابخانه‌ها، محلی امن و آرامش‌بخش برای خلوت‌کردن با مهربان‌ترین یار هستند. بیراه نیست که بگوییم بعد از مساجد و اماکن مذهبی، کتابخانه‌ها نیز از ارزش معنوی درخوری برخوردار هستند و حرمت و جایگاهی ویژه دارند. این ویژگی نه منحصربه‌دوران ما که در طول تاریخ، کتابخانه‌ها از چنین ویژگی ممتازی برخوردار بوده‌اند.

ساخت و راه‌اندازی کتابخانه، تجهیز و توسعه آن در کنار اهدای کتاب از نیک‌ترین عمل‌های است که مردمان یک شهر می‌توانند انجام دهند. برای همین است که در فهرست موقوفات پایتخت، کتاب و کتابخانه‌ها جایگاهی متفاوت دارند.

نوشتن درباره اهمیت کتاب و کتابخانه و بررسی وجوه مختلف آن به‌خودی خود نیازمند فرصتی طولانی است که در این متن مجالی برای آن نیست. اینها را گفتم تا به این مهم برسم که کتابخانه با جایگاه رفیعش اگر هدیه یا وقف انسان بزرگ و اندیشمند ی باشد، صدچندان ارزشمندتر خواهد بود. فهرست کتابخانه‌های پایتخت را که مرور کنیم به نام‌های آشنایی برمی‌خوریم؛ کتابخانه‌هایی که برای شهروندان شهر وقف شده‌اند و جزو ماندگارترین وارزشمندترین موقوفات به‌حساب می‌آیند. کتابخانه علامه جعفری، کتابخانه آیت‌الله طالقانی، کتابخانه دکتر جعفر شهیدی، کتابخانه استاد احمد فردید، کتابخانه استاد مجتبی مینوی، کتابخانه استاد مرتضی مطهری، کتابخانه جلال آل احمد، کتابخانه آیت‌الله توسلی، کتابخانه آیت‌الله جمالی، کتابخانه حاج‌پدالله آشتیانی، کتابخانه دکتر شریعتی، کتابخانه دکتر معتمدزاد، کتابخانه دکتر حبیبی و… کتابخانه‌هایی هستند که روزگاری کاشانه و اموی این اندیشمندان و بزرگ‌مردان بوده‌اند. با مشاهده این کتابخانه‌ها در جای‌جای آن رد نگاه جست‌وجو گر این مردان بزرگ را می‌بینیم. اکثر این کتابخانه‌ها برای خود موزه‌ای ارزشمند محسوب می‌شوند.

برای نمونه، وقتی وارد محیط کتابخانه علامه محمدتقی جعفری می‌شود، وسایل زندگی این اندیشمند و کتاب‌هایش را هم می‌بینید. فضا، فضای خاصی است. در حقیقت فضا روایتگر سبک زندگی این بزرگ‌مردان است. نکته دیگر که بسیار اهمیت دارد جنبشۀ ارزشمندی است که این مردان به مردم شهر بخشیده‌اند. کتاب‌های ارزشمندی در اکثر این کتابخانه‌ها وجود دارد که حاصل رنج و تلاش آنهاست، جنبشۀ‌ای که نظیر آن نسخه‌های خطی و کتاب‌های کمپای و نایاب و چه‌نیک هدیه‌ای این بزرگ‌مردان برای تهرانی‌ها برجای گذاشته‌اند.

این روزها شاید وقف یک خانه برای تبدیل شدن به کتابخانه سخت و پرهزینه باشد، ولی نباید فراموش کنیم که هنوز هم مردان و زنان بزرگی وجود دارند که بخش مهمی از کتابخانه شخصی‌شان را که حاصل سال‌هازحمت و تلاش شان بوده با همه ارزش‌مادی‌اش به کتابخانه‌های شهر هدیه می‌دهند و با وقف می‌کنند؛ سنت نیکب که تنها از نیت نیک نیک‌اندیشان برمی‌آید.

ببیندیشیم و بندها و بولشیم.

